

УДК 908(477.52):728.37(470-25)

С. В. Тихенко, канд. екон. наук, доц.,
науковий співробітник науково-дослідного центру
ДВНЗ “Українська академія банківської справи НБУ”

ОСОБНЯК ХАРИТОНЕНКІВ У МОСКВІ

Після смерті Івана Герасимовича Харитоненка його єдиний син Павло стає одним із найбільших у Росії землевласником і промисловцем. До того ж за особливі заслуги батька він вже має дворянський титул. Статус зобов’язує Павла Івановича замовити будівництво нового особняка в Москві на Софійській набережній, де раніше його сім’я проживала в старенькому будинку, у дворі якого тримали мішки з цукром для оптової торгівлі.

Так починається новий, подекуди занадто розкішний і помпезний період у житті нащадка І. Харитоненка – Павла та його сім’ї. Багаті прийоми, бали, подарунки гостям – на батьківщині купецька братія сприйняла це все як “дворянскую блажь”, а місцева еліта, хоча й охоче пила та їла на прийомах, подекуди критично висловлювалась про сумського вискочку. Молодий Вольдемар Долгорукий якимось приніс у зібрання новий жарт, в якому він обіграв прізвище Харитоненко: “Хари-то тоненьки, а карманы – толстеньки”. Однак усім критикам довелось змиритись з думкою, що Харитоненки – це особистості і вклад їх в економіку, культуру Російської імперії неоціненний.

Влітку 1991 р. в м. Суми приїздить журналіст із Великобританії Кетлін Бертон Маррелл, яка збирає матеріал про Харитоненків для видання ювілейного альбому “Посольство Великобританії в Москві”. А в березні 1992 р. урочисто відзначається 60-річчя перебування англійського посольства в особняку Харитоненків, влаштовується великий прийом, на якому були присутні також сумчани. Всім гостям було вручено альбом, виданий до такої нагоди. На фото 1 зображено сторінку з альбому з особистим зверненням Маррелл. Особливості побудови, оздоблення та історії особняка викладені в подальшому матеріалі з використанням даного альбому.

Отож, краєвид, що відкривався з Софійської набережної, був чудовим: на протилежному березі сяяли тридцять золотих куполів соборів, що були збудовані на старовинному пагорбі Кремля. На зображеннях середини ХІХ ст. на місці майбутнього особняка розташувалась двоповерхова садиба купця О. М. Тарасова. Згідно з документами при забудові його було повністю знесено.

Будівництво розпочалося в 1891 р. Це був солідний будинок з високими металевими воротами на набережній (фото 1). Будинок, пофарбований у звичний для Москви жовтий колір, звертав на себе увагу рустованим першим поверхом, великим балконом над входом, високими з мандриками вікнами і бюстами, розміщеними в медальйонах на другому поверсі.

Автором проекту будівлі був далеко не новатор В. Г. Залеський, однак інтер'єр був створений видатним московським архітектором Федором Шехтелем. Він же проектував незвичний неготичний особняк Сави Морозова.

При вході на перший поверх особняка відвідувачів вражала незвичайна мідна ручка, виконана у вигляді собаки, що тримає кістку за один кінець, а за інший тримається риба. Прихожа виконана в неоготичному стилі, задрапована темною, пишною тканиною. На панелі з лівого боку сходів можна побачити цифри: “1893” – це дата спорудження будинку. На верхньому майданчику розміщено величний камін з оригіналами гобеленів, що створює враження середньовічного замку.

На другому поверсі розмістились Синя та Червона вітальні, які займала Віра Андріївна Харитоненко. Готичний камін Синьої вітальні прикрашено різьбою на середньовікову тематику. Гноми, що сиділи на дверях, здається були ладні стрибнути на гостей. Найбільшою кімнатою, що межує з Червоною вітальнею, є танцювальний зал з великою люстрою, картинами “Пейзаж” та “Пейзаж з водопадом” художника Юбера Робера (1773–1808) (фото 2). Більша частина меблів з елементами єгипетських мотивів.

Поруч з танцювальним залом знаходилась картинна галерея подружжя Харитоненків, яке відіграло значну роль у художньому житті свого покоління, підтримуючи тісні зв'язки з такими художниками, як Михайло Нестеров, Пилип Малявін, Ілля Остроухов. Харитоненки пожертвували значну суму на будівництво (не реалізоване) колонії художників у Пархомівці (нині Харківська обл.). В 1913 р. Павло Іванович обраний почесним членом Імператорської художньої академії в Петербурзі, він також був головою Товариства друзів Румянцевського музею.

У 1918–1919 рр. працівники Народного комісаріату просвіти провели інвентаризацію колекції, що залишилась в особняку, та планували перетворити його в філію Третьяковської галереї, однак приміщення перейшло у відомство Народного комісаріату зовнішніх справ і зібрання розійшлося по частинах. Понад 100 російських картин та колекцію ікон було передано до Третьяковської галереї, полотна зарубіжних майстрів – у Румянцевський музей.

Зібрання Харитоненків цікаве тим, що в ньому представлені найбільш характерні роботи художників того часу. Вони платили порівняно великі гроші за картини – двісті, триста, а іноді, як за картини Нестерова – понад тисячу карбованців. Серед картин, що наразі знаходяться в Третьяковській галереї: “Неизвестная” Крамського (фото 3), морські пейзажі Айвазовського, роботи Сурікова, Рєпіна, Полєнова, Васнецова, Малявіна та багато інших.

Життя в особняку було багатим та насиченим. От як описував його один з очевидців: “Мы в прошлый четверг закатились всей компанией после балета к Харитоненкам и пробыли там почти до утра. Представьте: замоскворецкая глушь... и вдруг – оазис! Везде иллюминация – на балконе и в саду... В вестибюле сотни цветов, доставленных с Ниццы... Гостей потчуют, кроме ужина прямой-балериной Гельцер и романсами Вари Паниной...”

“Хорошо, что покойный батюшка не видел этих расходов”, – такі думки приходили час від часу Павлу Харитоненку при підписуванні стосів рахунків. Кожного гостя Павло Іванович проводжав у вестибюлі, стоячи у підніжжя своїх дивовижних різьблених дубових сходів (фото 4).

Восени 1917 р., коли сталася революція, більшість членів сім’ї були в Москві. В особняку тоді жили дві дочки господарів дому: Наталія з чоловіком – князем Горчаковим – і двома дочками-близнючками та Олена з чоловіком та сином, гувернантка, няня та слуги. Особняк знаходився на лінії вогню, оскільки загони червоноармійців обстрілювали Кремль. Двірника було вбито випадковою кулею. У цей час Віра Андріївна була в с. Наталівка (Харківська обл.) Дізнавшись про події в Москві, вона якимось чином змогла потрапити на потяг до Москви, йшла містом під час стрілянини від вокзалу до дому і з’явилась в особняку, здивувавши всіх.

Після від’їзду Харитоненків у 1918–1919 рр. в будинку знаходилась місія датського Червоного Хреста, представником якої був молодий студент Хермод Ланнунг. Після перенесення більшовиками столиці із Петербурга в Москву особняк було передано для проживання високих гостей радянського уряду, і тільки тому він уник участі більшості московських будинків, які були пограбовані, розділені для малогабаритного проживання. В різний час у будинку проживали письменники Герберт Уелс, Артур Ренсом, скульптор та родичка У. Черчілля Клара Шерідан, американський інженер Б. Вашингтон, турецький військовий діяч Енвер-паша, доктор Арманд Хаммер із США, танцівниця Айседора Дункан, король Афганістану та інші цікаві особистості.

Як відомо, Великобританія в 1921 р. стала першою державою, що визнала радянську державу. В 1929 р. послом у СРСР було призначено Езмонда Оуві, а в 1931 р. посольство та резиденція посла розмістилися в особняку Харитоненків.

“Холодна війна” змінювалась на потепління у відносинах, вилітало скло у вікнах під час бомбардувань 1941 р., перебудова завершилась розпадом СРСР, а посольство діяло і нині здійснює свої політичні, комерційні та культурні функції. І кожен раз велику роль у цьому відіграє особняк наших земляків – Харитоненків.

Тихенко, С.В. Особняк Харитоненків у Москві [Текст] / С.В. Тихенко // Матеріали історико-краєзнавчої конференції до 190-річчя з дня народження І.Г. Харитоненка / Упорядн. С.В. Тихенко. – Суми : УАБС НБУ, 2012. – С. 76-82.

ХАТЛУК Брайтон Мэппел
To the poor lady have not yet seen
Till Braithwaite
16-3-1992

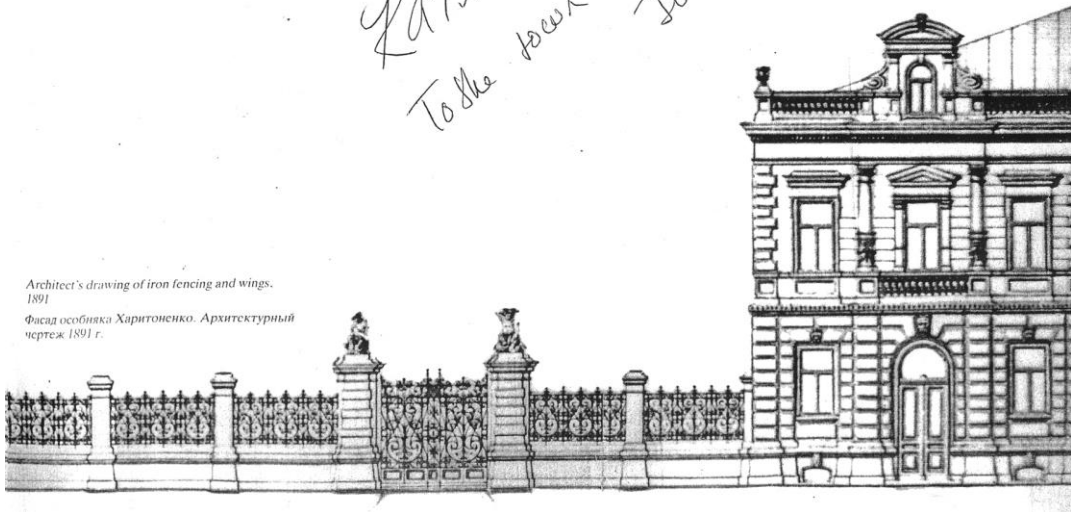

Фото 1

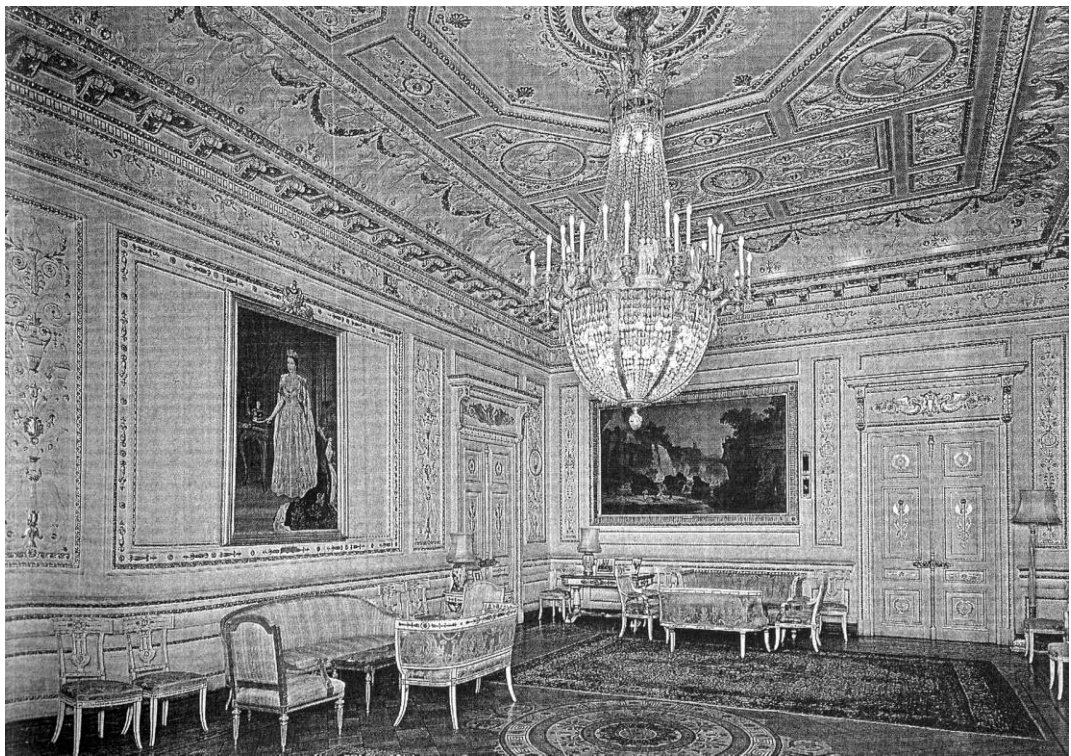

Фото 2

Фото 3

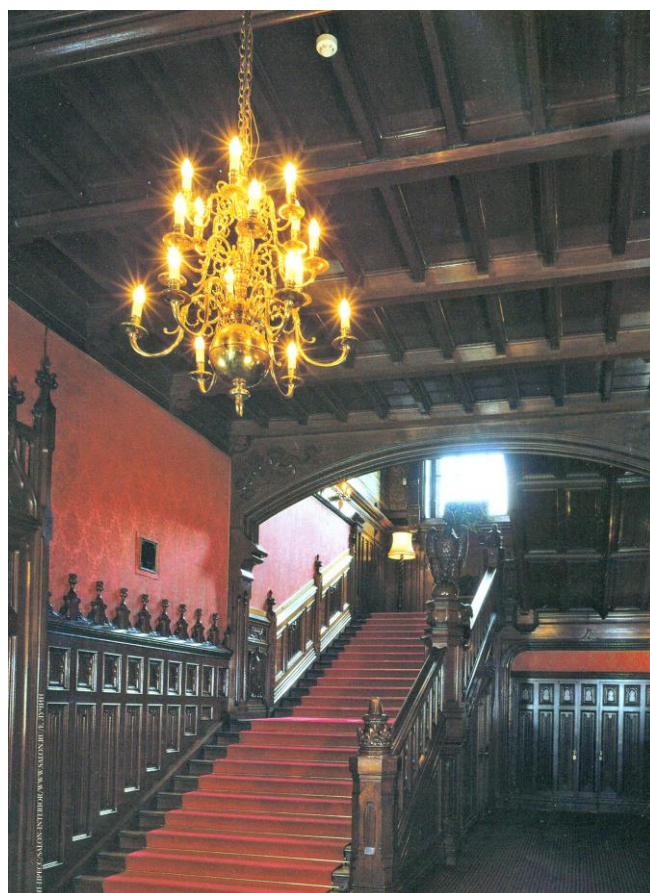

Фото 4